

3. – К.: Наук. думка, 1965. **22.** *Нечерда Борис.* Лада: Книга поем. – Одеса: Маяк, 1965. **23.** *Осадчук Петро.* Автопортрет у вишитій сорочці // Літ. Україна. – 1992. – 20 лютого. – С. 5. **24.** *Плющ Олексій.* Сповідь: Новелістика. Повість. Драматична фантазія. Поезія. Листи / Упорядник та автор приміток О. М. Нахлік. Автор передмови Є.К.Нахлік. – К.: Дніпро, 1991. – 367 с. **25.** *Сосюра Володимир.* Твори: В 10 т. – Т. 1. – К.: Дніпро, 1970. – 367 с. **26.** *Сосюра Володимир.* Твори: В 10 т. – Т. 6. – К.: Дніпро, 1971. – 294 с. **27.** Спогади про Тараса Шевченка. – К.: Дніпро, 1982. **28.** Т. Г. Шевченко в художній літературі / Упорядкув. Косян В. Х., Ткаченко Н.С. – К.: Рад. школа, 1964. – 575 с. **29.** Тридцять українських поетес: Антологія / Упор. текстів, вст. стаття і прим. Л. І. Міщенко. – К.: Рад. письменник, 1968. – 294 с. **30.** Федькович Юрій. Твори. – Т. 1. Поезія. Ч. 1. Лірика / Упорядкування, підготовка текстів і примітки Б. І. Мельничука та М. І. Юрійчука. Вст. стаття Б. І. Мельничука. – Чернівці: Буковина, 2004. – 272 с. **31.** *Філіпович Павло.* Поезії / Упорядкування, вступна стаття та примітки Н. В. Костенко. – К.: Рад. письменник, 1989. – 196 с. **32.** *Шалата М. Й.* Юрій Федькович: Життєвий і творчий шлях. – К.: Дніпро, 1984. – 239 с. **33.** *Шевченко Тарас.* Повне збір. творів: У 6 т. – Т. 5. – К.: Вид-во АН УРСР, 1963.

ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

Володимир ПОЛІЩУК

"ЗАРНИЦА" – ІДЕОЛОГІЧНА ПОВІСТИНА МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО

У статті аналізується ідейно-художній зміст повістини (малої повісті) М. Старицького "Зарниця", відзначається її концептуальна важливість для розуміння ідейних та естетичних позицій письменника у 90-х роках ХІХ ст.

Ключові слова: *повістина, ідеологія, соціальний радикалізм, християнська мораль, гріх.*

Повістина Михайла Старицького "Зарниця", котра написана до 1895 р. й мала непросту видавничу долю [див. про це: 1, с. 664 – 665], стала логічним і своєрідним продовженням в осмисленні ідей і проблем, відтворених у повісті цього ж письменника "Розсудили" [2]. Тільки в "Зарниці" художня "розмова" переводиться письменником в іншу соціальну атмосферу, в коло інтелігенції, освічених людей. Гармонізація суспільного буття, щасливе життя кожної людини і тут залишається стрижневою проблемою художнього відтворення, як, власне, і пропонувані Старицьким "рецепти" її вирішення, але і трансформації тут очевидні. Вони виявляються і в глобалізації проблеми через її політизацію, і в різних смислових нюансуваннях ідеологічного порядку, через що є достатньо підстав "Зарницю" кваліфікувати як ідеологічну повістину, і в помітному притлумленні релігійного чинника, хоч у сенсі світоглядно-ідейного принципу він тут збережений, і в такому ж помітному посиленні публіцистичної тональності, яка, проте, не надто вплинула на художній рівень твору, і, нарешті, в лексично-фразеологічному плані, котрий посутньо визначив зрослий рівень інтелектуальності твору. Природно, що й коло героїв твору було відповідним.

На ідеологічний характер "Зарниці" певною мірою "натякнув" сам Старицький, супроводивши заголовок аж двома промовистими підзаголовками, з яких, крім іншого, вичитується і деякий ідейно-світоглядний автобіографізм. Кваліфікуючи повістину як ідеологічну, зауважуємо, що така проза в нашому письменстві кінця ХІХ ст. була "на часі", була досить поширеною і, з урахуванням світогляду Старицького, для письменника вельми природною. На це вказує й академічна історія літератури, де, зокрема, визначено й ряд типологічних ознак

таких творів, написаних на хвилі просвітительських ідей. "З Просвітництвом ідеологічну прозу 70–90-х років пов'язує схема формування характеру героя-ідеолога, запозичена з роману виховання, в якому "вихователями" виступають або середовище, або ж вплив певних історичних осіб і явищ, чий духовний авторитет є безсумнівним для певних кіл читачів, – Біблія, Євангеліє, Шевченко, Роберт Оуен... Від Просвітництва також іде те, що головні герої є носіями певної моральної, патріотичної, реформаторської чи політичної тези, ідеї. На романтичний родовід цієї художньої структури вказує те, що носії просвітительської ідеї, часто дуже приземленої, матеріальної й прагматичної (...) є одночасно носіями романтичного комплексу духовності, вивішеного над прозаїчною дійсністю" [3, 91]. Цілий ряд названих у цитаті типологічних рис реалізувалися й у повістині Старицького. Є тут і герої-ідеологи (передовсім, Васюк, а вже за ним безіменні ідейні соратники), і "вихователі", розташовані в повістині, до речі, так, що поглиблюють полемічну сутність твору: для Васюка й інших гуртківців – Маркс, Спенсер, Лассаль; для головної героїні Галі (Анни Павлівни), теж ознайомленої з теоріями вказаних авторів, усе ж незаперечним авторитетом лишається християнська мораль, через призму якої вона й оцінює новітні революційні ідеї. Добре видимі й ідеї просвітництва, і "романтичний комплекс духовності" насамперед головної героїні, готової беззастережно послужити для людського блага, вчуваються й певні моралізаторсько-дидактичні інтонації. Загалом же можна сказати, що в "Зарниці" Старицький фактично ревізує власні (й однодумців) світоглядні принципи "епохи 70-х років", промовисто називаючи їх "невозвратними". Мавши "типовий настрій громадсько-розвиненої людини 70-х років" (І.Стешенко), класичний народницький світогляд, Старицький у своїх поглядах на облаштування суспільного життя помітно еволюціонував до пропаганди позицій християнського гуманізму, до позицій добротворення й миролюбності людей усяких станів і класів, заперечивши революційний радикалізм. Повістина "Зарниця" якраз і є вельми показовим у цьому плані твором, чи не ключовим (поряд із драмою "Крест життя") у реалізації Старицьким власних світоглядно-політологічних ідей. Водночас у повістині не лишилися без уваги і проблеми особистісні, душевні, котрі, природно, найповніше означилися в образі головної героїні.

Сюжет "Зарниці" – це, фактично, сюжет-біографія Галі (Анни Павлівни), в долю якої письменник вписує немало автобіографічних рис. Дворянка походженням, розумна й сильна натурою Галя знаходить у собі сили піти на конфлікт з гоноровитою татан і стати на власну лінію життя. Дівчина закінчує гімназію і їде навчатись у велике місто. Тут у середовищі студентів і відбувається формування світогляду й характеру. Під впливом

молодого лікаря Васюка, з яким Галя поступово зближується, а згодом і погоджується на громадянський шлюб, вона стає мимовільним учасником дискусій таємного гуртка молоді, в якому запановують марксистські ідеї. Полеміка Галі з членами гуртка і з Васюком є одним із ключових моментів повістини, де поставлена письменником проблема моралі виводиться на рівень суспільно-політичний. В інших частинах твору ця проблема зосереджується на рівні особистісному, на рівні душі Галі. Розрив із Васюком, народження доньки, щасливі й нещасливі поневір'яння героїні, котра стала навчати дітей, врешті-решт приводять до важкого захворювання і смерті молодої ще жінки у великодню ніч. Останній штрих, безсумнівний, символічний і логічний, враховуючи і виразну релігійну лінію в повістині, і згадану ревізію Старицьким власних світоглядних принципів молодшої пори. Означені дві площини реалізації проблеми моралі в "Зарниці" заслуговують детальнішого розгляду й коментування.

Свого часу Л.Гаєвська, досліджуючи морально-етичну проблематику нашої малої прози рубежу XIX – XX ст. й аналізуючи еволюцію індивідуальних світоглядів митців того часу, зазначила, що "шляхи відштовхування письменників від норм народництва і християнства і відповідно ступінь їх розриву із старим світовідчуттям були різними. Одні йшли в нікуди – у відчай, нерідко схиляючись до містики (М.Яцків) або ж закінчуючи життя самогубством (О.Плющ, Л.Пахаревський), інші – в обійми реакції (В.Винниченко), треті – в революцію (М.Коцюбинський, Леся Українка, В.Стефаник)" [4,19]. Зважаючи на час виходу монографії, з розумінням поставимось до очевидних вульгаризувань у душі радянського літературознавства. Що ж до справді різних шляхів еволюції письменницьких світоглядів, у т.ч. й названих Л.Гаєвською, то, здається, Старицького не можна віднести до жодного з означених, хоч деякі ознаки кожного з них у Михайла Петровича можна й відшукати, особливо того, якого трималися, скажімо, М.Яцків чи М.Чернявський. Тільки внесемо присутні корективи в семантику терміну "містика", в якому будемо розуміти християнську мораль і християнський гуманізм. Адже Старицький, помітно еволюціонувавши у питаннях суспільно-соціальних, від норм і приписів християнства не те що не "відштовхнувся", а утвердився в них на етапі власного неонародництва. І в "Зарниці" такий стан речей очевидний.

Свої бачення суспільного розвитку Старицький у повісті виклав здебільшого полемічно-публіцистично, "доручивши обстоювати" власну позицію саме Галі, а роль опонента віддав спочатку Васюкові, а надалі – і його однодумцям. Спрямувавши вістря полеміки проти революційних марксистських ідей, письменник, думається, керувався вже не стільки ідеями 70-х років XIX

ст., а дещо пізнішого часу, коли марксизм у Російській імперії голосніше заявив про себе. Старицький був одним із тих митців-мислителів і гуманістів, котрі зуміли розгледіти деструктивну, руйнівну, антигуманну й утопічну суть нової "релігії від ідеології". І не тільки зумів розгледіти, але і спробував заперечити її, застерегти від неї. Якраз у цьому сенсі найбільше стосується Старицького теза, висловлена Т.Гундоровою і Н.Шумило про те, що "з пізнавального погляду неонародництво залишило переважно застережну літературу" [5, 62]. Втім, звернемося до тексту повістини.

Цілий ряд реплік Галі (звісно, Старицького), адресованих Васюкові й іншим марксистам, котрі зуть себе фанатиками ідеї (Васюк: "Мы фанатики, пусть и так, но фанатизм есть результат глубокой, неизменной веры!" [1, 163]), звучать винятково пророко й викривально, коли глянути на них з висоти понад сімдесятилітнього радянського експерименту. Цікавий діалог (подаємо з деякими пропусками):

[Галя]: "Вы на каждом шагу противоречите себе, господа!.. Презираете кодексы, основанные на привилегиях, а свои мнения желаете возвесть в беспощадный абсолютизм; оплевываете выработанную веками мораль, а взамен ее предлагаете разнузданность, оправдываемую какими-то целями, т[о] е[сть], предлагаете старые, иезуитские правила; боретесь против насилия и предлагаете те же насилия!

– [...] на войне не миндальничают, – отвечает ей кто-либо свысока, – и одеклоном рук не моют, а каждая сторона старается нанести противнику побольше вреда.

– Да ведь вы же, господа, теоретически восстаете против войн, обзываете их узаконенным разбоем...

– Война войне рознь!.. Знамя оправдать может вооруженную руку! (тобто: метою можна виправдати засоби – В.П.)

– Да ведь для каждого, поднимающего меч, – свое знамя священо, а результат-то один: погибают лучшие силы, теряется уважение к людским правам и закону...

– Плевать!.. Наша задача развалить негодное общественное здание, расчистить площадь... А новой постройкой займются другие поколения" (знову класично знайоме: "до основанья, а затем...") [1, 172].

І ще кілька важливих реплік:

[Галя]: "– Топчется в грязь и наука, и культура, и прогресс человеческой мысли, а вместо всего этого предлагается вера в какие-то чудеса ("загирня комуна", "світле майбутнє", "комунізм" тощо – В.П.), которые по мановению вашей чародейской руки будто-бы изменят все законы этого мира, даже, пожалуй, и самое тяготение.

– Нам до законов, созданных не человеческой волей, дела нет, – ответит ей брезгливо Васюк, – а мы только имеем в виду общественные законы... наша программа ведет к общему счастью, которое при известных положениях, должно без всякого чуда, а неизбежно настать.

– Законы человеческой природы так же неподвижны, как и законы физики, химии, – горячится Галя. – Хотя бы, например, эгоизм, управляющий людской волей, а если даже и он может подлежать изменению, то чрезвычайно медленному и ограниченному, под долгим давлением цивилизации и культуры, а не вследствие ваших тоже полицейских предписаний (напр., "коллективизация", "культурна революція", "комунізм через 20 років" і под. – В.П.), упраздняющих личную волю... И вообще этот цинизм... просто претит мне душу, переворачивает меня всю" [1, 173].

Обстоюючи віковічні цивілізаційні цінності, моральнісні імперативи, базовані, як за Старицьким, передовсім на християнській духовній основі, котра в його розумінні включала й національні чесноти, письменник послідовно і принципово заперечував політичний, революційний та всякий інший радикалізм, котрий міг би порушити богодану світову гармонію. При цьому не те що не заперечував, а художньо пропагував прогресивні еволюційні зміни, базовані на тих же християнських цінностях, на просвітництві, на пізнанні людиною світу й самої себе. У таких своїх імперативах Старицький, цілком можливо, мав перед собою орієнтири з українського ж ґрунту, митців і мислителів, йому близьких і знайомих (за творчістю). Маються на увазі Гоголь і, скоріше за все опосередковано через нього, Сковорода.

Порівняно недавно Юрій Барабаш, досліджуючи типологічні паралелі між творчістю Сковороди й Гоголя, звернув увагу й на аспект, який нами аналізується у Старицького, а саме – на проблему шляхів удосконалення суспільного буття. Відомий учений прийшов до висновку, що "етичний ідеал Сковороди й Гоголя протиставлений революції як такій, ворожий їй, він передбачає еволюцію, причому – це найголовніша умова – еволюцію особистості, її моральне самовдосконалення, що ґрунтується на християнських заповідях. Це – альфа й омега моралі" [6, 27]. Такою ж альфою й омеґою християнська мораль виступає й у творах Старицького, менш акцентовано заявлена щодо проблем загальносуспільних, і набагато "густіше" й художньо переконливіше в частині, що стосується особистості, душі. Якраз таку картину спостерігаємо в "Зарнице".

Чому гине Галя? Хіба тільки символізуючи "невозвратность прошлого"? Думається, що не тільки з цієї причини. Вище ми вже зазначили, що в повістині є не тільки "суспільна", а й "особистісна" площина зображення, причому остання з погляду художності втілення – цікавіша, майстерніша, аніж

вигорена з "дозою" публіцистичності перша. До речі, саме цією, "особистісною", площиною "Зарниця" близько стоїть до проблематики повістей "Розсудили" і "Байстра".

Протиставлення Галі Васюкові та його сподвижникам відбувається й на рівні душевних, інтимних переконань, закорінених у християнську моральність. Якщо Васюк іронічно й не без цинізму висловлюється на тему "християнського смирення", "любові й добродітності", символів віри і таїнств, то Галя й тут виявляє протилежну позицію і прагне її принципово відстоювати. На грубувате запитання "насчет попов и обрядов" Галя з образою відповідає: "Я бы вас просила (...) этих вопросов не касаться и над этим не трунить: я религиозна и нахожу в этом для себя большое утешение" [1, 166]. На відміну від Васюка, Галя у вірі бачить і знаходить глибинний моральний зміст, гуманістичну основу для людських взаємин, основу, котра протистоїть красивим, але вихолощеним догмам, бездуховності й аморальності. Показово вона висловлюється, скажімо, про шлюб [1, 167], але ... Потрапивши в гостру психологічну ситуацію вибору, котру письменник вибудовує дуже майстерно, Галя і вільно, й мимовільно зважується на моральний (християнський) переступ: погоджується на громадянський шлюб. Логічним продовженням гріховного переступу постає фактичне входження Галі в таємний гурток, хоч її позиції й погляди тут були, як ми бачили, особливими. Навіть, можливо, мимовільне прийняття Галею "правил гри" Васюка вже було доторком до гріховного. Це, певною мірою, те ж саме, що ми спостерегли в повісті "Розсудили": Степан Петраш, ставши на позиції "зло за зло", відступає від приписів християнської моралі, чинить гріховно, і смерть його набирає відповідного символічного змісту. Схожа ситуація і в "Зарнице". Письменник у повісті прямо не вживає слова "гріх", але воно досить зримо виступає з контексту. Подальша доля Галі – то своєрідна покара за гріх і мимовільне (прямо не виголошене) бажання його спокути. Символічної значимості смерті головної героїні явно додає і факт умирання у великодню ніч, контрастно до чудового воскресіння Христа. На межі притомності й марення з'являються у вимученій свідомості Галі картини "зі значенням" (властива манера Старицького). Приходить "знакомая тень" Васюка і промовляє своєрідні слова прозріння, котрі певним чином характеризують і його самого, а концептуальніше – всю "історію" Галі: "Бедная ты, несчастная! – шепчут его побелевшие губы. – Зачем ты, слабая и кроткая, оторвалась от охранявшего тебя крова и бросилась на трудный путь, в бурю? Вот она тебя и сломила, и лежишь ты, беззащитная, и несешь не заслуженную, а чужую кару..." [1, 186]. За своє, можливо, мимовільне моральне відступництво, за свій мимовільний гріх Галя перебуває "страшную муку", своєрідне сповідне самоочищення перед

великим днем воскресіння. Помирає Галя в ту ніч і момент, коли лунає благовіст і коли, за віровченням, відчиняються царські врата, й душі померлих потрапляють прямо до раю, характерний образ якого тут же малює уява Галі: "Далеко, далеко, (...) за семью морями и за семью горами есть долина, а в той долине никогда не бывает ни морозу, ни снегу, а вечно цветут деревья и зеленеют луга, там растет сад, такой славный, такой роскошный, какого нет нигде на земле" [1, 186].

Повістина "Зарниця", як, власне, й інші повісті Старицького, особливо не-історизовані, вельми яскраво ілюструє думку Т.Гундорової й Н.Шумило, за якою, "виходячи з просвітницької програми, неонародники (й між ними – Старицький – В.П.) особливого значення надавали релігійним постулатам моральності, духовному очищенню і прозрінню" [5, 62]. Більше того, проза Старицького в цьому сенсі особливо показова.

Заслуговує на відзнаку "Зарниця" і з огляду на її художність. За відомої "دوزи" публіцистичності у творі, виявленої досить фрагментарно ("дискусійні" епізоди), художня "маса" в ньому доволі густа, текст помітно психологізований та інтелектуалізований, образи головних героїв виразно виписані, характери індивідуалізовані, багата мова. Найновіша академічна історія літератури загалом невисоко в художньому плані ставить ідеологічні твори другої половини XIX ст., називаючи "щасливим винятком у загальному ряді художньо слабких повістей" "Борислав сміється" І.Франка [3, 80]. Думається, що й "Зарниця" Старицького, зважаючи на її вельми добротний художній рівень, можна б поставити близько до "щасливого винятку". Тим паче, зваживши на жанрову її особливість, на видимому сконденсованість широкого кола сутнісних проблем і їх доволі майстерне осмислення на відносно малій текстовій "території". Загалом же цю ідеологічну повістину, котрою письменник засвідчив свої неабиякі можливості і в цьому проблемно-тематичному підвиді прози, необхідно ставити в доволі широкий контекст українських ідеологічних творів, передовсім повістей, написаних І.Нечуєм-Левицьким, О.Кониським, Б.Грінченком, І.Франком та ін.

Література

1. *Старицький Михайло*. Твори: У 8-ми томах, 10 книгах. – Т.8: Оповідання. Статті. Листи. – К., 1965. – 725 с. 2. Див. про це: *Поліщук В.* Неісторичні повісті М. Старицького: проблематика повісті "Розсудили" // Вісник Черкаського університету. Серія "Філологічні науки". – Вип.107. – Черкаси, 2007. – С.43-49. 3. *Історія української літератури XIX століття*. – У 3 кн. – Книга третя. – За ред. *М.Т. Яценка*. – К., 1997. – 432 с. 4. *Гаєвська Л.О.* Морально-етична проблематика української новелістики кінця XIX – поч. XX ст. – К., 1981. – 128 с. 5. *Гундорова Тамара, Шумило Наталя*. Тенденції розвитку

художнього мислення. – С.62. 6. *Барабаш Юрій*. Причинки до теми: "Гоголь і українське літературне бароко (Генезис і типологія)" // Слово і час. – 1992. – №9. – С. 19-29.

Владимир Полищук

"ЗАРНИЦА" – ИДЕОЛОГИЧЕСКАЯ "МАЛЕНЬКАЯ ПОВЕСТЬ"
МИХАИЛА СТАРИЦКОГО

В статье анализируется идейно-художественное содержание "маленькой повести" Михаила Старицкого "Зарница", определяется её концептуальная важность для понимания идейных и эстетических позиций писателя в 90-х годах XIX века.

Ключевые слова: маленькая повесть, идеология, социальный радикализм, христианская мораль, грех.

Volodymyr Polishchuk

"ZARNITSA" AS MYKHAILO STARYTSKYI'S IDEOLOGICAL
"LITTLE STORY"

The ideal and artistic content of Starytskyi's little story "Zarnitsa" is analyzed, its conceptual importance for understanding of ideal and esthetic writer's positions in 90s of the 19th century is determined in the article.

Key words: little story, ideology, social radicalism, Christian moral, transgression.

Ірина СІВКОВА

ПСИХОЛОГІЗМ РОМАНУ ІВАНА ФРАНКА
"ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ"

Стаття присвячена проблемі специфіки психологізму у романі Івана Франка "Перехресні стежки". Особлива увага приділяється дослідженню психологічної парадигми роману.

Ключові слова: психологізм, психоаналіз, психологічна парадигма, тенденція, модернізація.

У студіях дослідників роману Івана Франка "Перехресні стежки" (1900) увага здебільшого приділялася розгляду таких фундаментальних категорій, як соціальність та історизм, до того ж найчастіше літературознавчий аналіз

названих граней твору був позначений виразною вульгаризацією в дусі панівної на той час радянської ідеології. Не будемо вдаватися до посилань на конкретні джерела й дорікати їхнім авторам з огляду на те, що пером дослідника, крім нього самого, водить час. Тож будь-які звинувачення на адресу франкознавців, що вдавалися до вимушених політично заангажованих оцінок творчості І. Франка, можуть бути не зовсім коректними. Зауважимо лише, що з відомих причин категорія психологізму ігнорувалася, залишаючись на маргінесі дослідницьких зацікавлень попри те, що саме розгляд цієї категорії міг би забезпечити справді науковий підхід до того чи іншого твору, особливо епічного. Адже "психологізм – універсальна, родова якість художньої творчості. Його предметом є відображення внутрішньої єдності психічних процесів, станів, властивостей і дій, настроїв і поведінки людини, а також соціальних груп і класів" [1, 49].

Нам видається особливо цікавим дослідження специфіки психологізму в романі Івана Франка "Перехресні стежки" у зв'язку з тим, що цей твір з'явився на зламі XIX – XX ст., у ту літературну добу, коли формувався новий тип психологізму, відмінний від психологізму Івана Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, Бориса Грінченка та інших представників реалістичної прози. Крім цього, психологізм роману, на наш погляд, репрезентує перехід від класичних форм художньої реалізації психологізму до модернізованих, і є зразком поєднання традиційних засобів і прийомів психологізму з новітніми, що і становить особливий інтерес для дослідників.

Сам Франко ясно усвідомлював відмінність пошуків представників "нової генерації" у царині психологізму від творчої практики їхніх попередників, одним із перших захоплено відгукнувшись про те "нове" в українській літературі порубіжжя, що змінювало її обличчя шляхом модернізації психологічного письма. У ряді статей, писаних у перші роки XX віку, зокрема таких, як "З останніх десятиліть XIX віку" (1901), "Принципи і безпринципність" (1903), "Старе й нове в сучасній українській літературі" (1904), він здійснює спробу теоретичного осмислення "старого" й "нового" в українському письменстві, причому категорія психологізму займає у цих спостереженнях Франка чи не найголовніше місце. Письменник не боїться порівнянь не на власну користь, віддаючи пальму першості в аспекті художньої майстерності представникам молодшого покоління. Так, зіставляючи власне оповідання "Хлопська комісія" з новелою Василя Стефаника "Злодій", зауважує: "Порівняння тих двох оповідань ... може, по моїй думці, дати найкраще зрозуміння нової манери, нового способу бачення світу крізь призму чуття й серця не власного авторського, а мальованих автором героїв" [2, 109. – Далі, посилаючись на це видання, вказуємо у тексті том і сторінку. – І.С.]. Зауваживши коротко у статті "Принципи і безпринципність"